

ВІДГУК ОПОНЕНТА

кандидата юридичних наук, доцента,

доцента кафедри цивільного права та процесу

Львівського національного університету імені Івана Франка

СЕНИК Світлани Василівни

на дисертацію Балюк Тетяни Миколаївни

на тему «Цивільне судочинство у справах про надання права на шлюб»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю

081 «Право» з галузі знань 08 «Право»

Актуальність обраної теми. Дисертація Балюк Тетяни Миколаївни на тему «Цивільне судочинство у справах про надання права на шлюб» присвячена актуальній на сьогодні темі – проблемним питанням процесуального порядку надання права на шлюб за цивільним процесуальним законодавством України. Необхідно зазначити, що сучасне українське суспільство в кризових умовах розвитку економіки втрачає сімейні традиції та родинні цінності, тому визначення оптимальних форм здійснення права особи на сім'ю з метою створення максимально можливих умов для виконання сім'єю її традиційних соціальних функцій є необхідним та своєчасним.

Слід зазначити, що законодавець регламентує декілька видів цивільного судочинства, у порядку яких здійснюється судовий захист сімейних прав та інтересів. Водночас особливий науковий і практичний інтерес становить процедура розгляду цивільних справ, які виникають із сімейних правовідносин, у порядку непозовного цивільного судочинства. Юридична природа сімейних правовідносин зумовлює специфіку процесуальної форми непозовного цивільного судочинства, що, у свою чергу, впливає на вибір як способів судового захисту сімейних прав та інтересів, так і на особливості правового регулювання процесуального механізму їх захисту.

Зауважимо, що наявні на сьогодні наукові праці присвячені лише окремим аспектам розгляду і вирішення цивільних справ, що виникають із

сімейних правовідносин. Процесуальний порядок, матеріально-правові передумови звернення до суду із заявами про надання права на шлюб, а також інші аспекти зазначеної проблематики так і не дістали своєї доктринальної розробки. Водночас, судова практика та наукова доктрина потребують наукового переосмислення теоретичних основ інституту цивільного судочинства у справах про надання права на шлюб.

Зазначені чинники й обумовлюють вибір теми дисертаційного дослідження Т. М. Балюк, що свідчить про її актуальність у контексті новелізації як сімейного, так і цивільного процесуального законодавства України.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані дисертанткою, своєю переважною більшістю, є аргументованими та переконливими. У дисертації матеріал викладено юридично грамотно та логічно. Ведення наукової дискусії відзначається належною поміркованою коректністю і аргументованістю. Під час доведення власної позиції автор дотримується академічного етикету.

Дисертантка поставила перед собою мету, яка полягає у розробленні теоретичних основ інституту цивільного судочинства у справах про надання права на шлюб.

Ознайомлення зі змістом дисертації Т. М. Балюк дає підстави для висновку, що її авторці вдалося досягти поставленої мети, а поставлені завдання авторкою успішно виконані. Крім того, дисертаційне дослідження спрямовано на вирішення завдань, визначених Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021.

Відповідно до поставлених мети і задач основою методології дослідження цивільного судочинства у справах про надання права на шлюб стали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ, а саме: історико-правовий метод, методи індукції та дедукції, аналізу та синтезу,

абстрагування, системний та компаративістський (порівняльно-правовий) методи. Використання зазначених методів дозволило авторці розробити нові теоретичні положення та сформулювати висновки щодо цивільної процесуальної форми надання права на шлюб за законодавством України.

Дисертантка виявила належний рівень знань юридичної літератури, нормативно-правових актів, виявила та окреслила низку дискусійних питань у сфері цивільного процесуального та сімейного права, проблем, що підлягають теоретичному осмисленню і відповідному їх вирішенню в контексті надання права на шлюб за цивільним процесуальним законодавством України.

У дисертації проаналізовано судову практику, представлену рішеннями місцевих судів, рішення Конституційного Суду України, рішення Європейського суду з прав людини, що свідчить про знання проблем правозастосування інституту надання права на шлюб за цивільним процесуальним законодавством України. Зокрема, ретельний аналіз рішень Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004, а також у справі за конституційними поданнями 54 народних депутатів України та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Кримінально-процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України (щодо принципу інстанційності в системі судів загальної юрисдикції) від 12.07.2011 р. № 9-рп надав можливість автору надати змістовну характеристику таких понять як «охоронюваний законом (законний) інтерес» та «суб'єктивне право», що є важливим для правозастосовної практики України.

Отже, представлене дисертаційне дослідження Т. М. Балюк є кваліфікаційною науковою працею, в якій здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що виявилось у визначенні процесуальних особливостей розгляду справ про надання права на шлюб. Проведене дослідження дало можливість сформулювати пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення цивільного процесуального та сімейного законодавства України.

Структура дисертації обумовлена метою і предметом дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У розділі 1 «Загальнотеоретичні та методологічні засади дослідження цивільного судочинства у справах про надання права на шлюб» визначено стан наукової розробки цивільного судочинства у справах про надання права на шлюб, наведено методологію проведення дослідження, простежено еволюцію правового регулювання відповідного процесуального інституту, а також надано загальну характеристику окремого провадження у справах про надання права на шлюб.

Обґрунтовано, що інститут цивільного судочинства у справах про надання права на шлюб у своїй еволюції пройшов декілька етапів, які співпадають із відповідними етапами кодифікації законодавства України, серед яких доцільно виокремити:

1) етап зародження правового регулювання інституту надання права на шлюб, під час якого відповідні суспільні відносини регулювалися нормами звичаєвого права (XVII ст. – початок XX ст.);

2) етап правового регулювання інституту надання права на шлюб нормами сімейного законодавства Української РСР, який характеризувався віднесенням компетенції щодо «зниження шлюбного віку» до юрисдикції органів місцевого самоврядування (початок XX ст. – 2002 р.);

3) етап комплексного правового регулювання інституту надання права на шлюб нормами сімейного та цивільного процесуального

законодавства України, особливістю якого є перехід цивільної юрисдикції щодо розгляду справ про надання права на шлюб до суду, а також визначення цивільної процесуальної форми розгляду даної категорії сімейних справ (2002 р. – до сьогоднішнього часу) (с. 50–51).

Встановлено, що юридична природа справ про надання прав на шлюб – це сукупність матеріально-правових підстав надання права на шлюб та особливостей процесуальної форми розгляду судом відповідних заяв, що опосередковують зміну обсягу сімейно-правової дієздатності фізичної особи. Суд, встановлюючи наявність або відсутність юридичних фактів, ухвалює рішення про надання особі права на шлюб, тим самим розширює обсяг сімейно-правової дієздатності такої особи за рахунок здатності здійснити право на шлюб до досягнення шлюбного віку або укласти шлюб між рідною дитиною усиновлювача та усиновленою ним дитиною, а також між дітьми, які були усиновлені усиновлювачем (с. 60).

Представляє науковий інтерес і висновок дисертантки щодо виокремлення об'єкта судового захисту у справах про надання права на шлюб, яким є охоронюваний законом інтерес як прагнення особи до укладення шлюбу до досягнення шлюбного віку (якщо заява про надання права на шлюб подається на підставі ч. 2 ст. 23 СК України) або як прагнення особи до укладення шлюбу між рідною дитиною усиновлювача та усиновленою ним дитиною, а також між дітьми, які були усиновлені усиновлювачем (якщо заява про надання права на шлюб подається на підставі ч. 4 ст. 26 СК України) (с. 64).

У Розділі 2 «Окремі процесуальні аспекти, пов'язані із поданням до суду заяв про надання права на шлюб» обґрунтовано, що юридична заінтересованість заявника не є передумовою реалізації права на звернення до суду із заявою в порядку окремого провадження, адже коло заявників у справах окремого провадження визначено законом. Це означає, що будь-який заявник у справі окремого провадження має юридичну заінтересованість, адже процесуальний та (або) матеріальний закон, регламентуючи можливість

набуття даною особою цивільного процесуального статусу заявника, передбачає, що рішення суду у цій справі впливатиме на її права та обов'язки (с. 74).

Важливими для правозастосовної практики та розвитку науки цивільного процесуального права є положення щодо виокремлення матеріально-правових передумов реалізації права на подання до суду заяви про надання права на шлюб в порядку окремого провадження, якими є:

1) якщо заява подається на підставі ч. 2 ст. 23 СК України – досягнення заявником віку 16 років;

2) якщо заява подається на підставі ч. 4 ст. 26 СК України: а) факт наявності в усиновлювача рідної дитини. Зазначений факт підтверджується свідоцтвом про народження дитини; б) факт усиновлення (однієї дитини або декількох дітей); в) у випадку, якщо із заявою про надання права на шлюб звернулися діти, які були усиновлені усиновлювачем, – відсутність між усиновленими дітьми такого ступеню кровного зв'язку, що унеможливило укладення шлюбу відповідно до СК України (с. 75–77).

У межах цього розділу дисертанткою обгрунтовано позицію, що на сьогодні в Україні відсутня судова практика використання електронних доказів як засобів доказування у справах про надання права на шлюб. Водночас, вбачається, що у зазначеній категорії справ для підтвердження відповідності надання права на шлюб інтересам заявника (заявників) як електронні докази можуть використовуватися скріншоти електронного листування, зроблені з мобільних пристроїв, інформація з соціальних мереж та інші електронні докази (с. 117).

У розділі 3 «Процесуальні особливості розгляду справ про надання права на шлюб в порядку окремого провадження» обгрунтовано, що у справах про надання права на шлюб суд здійснює захист сімейних прав та інтересів шляхом зміни сімейного правовідношення, що уособлюється зміною такого його елементу як суб'єкт (суб'єкти). Сімейне правовідношення, змістом якого є право на шлюб, є абсолютним і передбачає

наявність із однієї сторони – суб'єкта – носія суб'єктивного права (права на шлюб), а з іншої – невизначеного кола осіб – суб'єктів, які зобов'язані дане право не порушувати. Таким чином, коли суд надає заявникові (особі, яка не досягла шлюбного віку, або рідній дитині усиновлювача та усиновленій ним дитині або дітям, які були усиновлені усиновлювачем) право на шлюб, відбувається зміна суб'єкта правовідношення – суб'єктом (суб'єктами) правовідношення стає особа (особи), яка до ухвалення судового рішення відповідної правосуб'єктності не мала (с. 125).

З позиції правозастосування викликає інтерес аргументація дисертантки, що у справах право надання права на шлюб відсутні матеріально-правові передумови для застосування заходів забезпечення заяви, адже у таких справах суд, встановлюючи наявність або відсутність юридичних фактів, ухвалює рішення про надання особі права на шлюб, тим самим розширює обсяг сімейно-правової дієздатності такої особи за рахунок здатності здійснити право на шлюб до досягнення шлюбного віку або укласти шлюб між рідною дитиною усиновлювача та усиновленою ним дитиною, а також між дітьми, які були усиновлені усиновлювачем (с. 129–130).

Заслуговує підтримки й висновок авторки про те, що у справах про надання права на шлюб відсутність зазначеного у п. 9 ч. 3 ст. 175 ЦПК України елемента заяви не може бути підставою для залишення її без руху, адже відповідно до ч. 7 ст. 294 ЦПК України при ухваленні судом рішення у справах окремого провадження судові витрати не відшкодовуються, якщо інше не встановлено законом (с. 132).

Загалом дисертаційне дослідження Т. М. Балюк містить низку наукових положень, що мають важливе науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. Усі теоретичні положення були належним чином критично оцінені здобувачкою і на цій підставі розроблені пропозиції з удосконалення чинного цивільного процесуального законодавства України у контексті надання права на шлюб.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, є досить високим, пропозиції розроблено на належному науково-теоретичному рівні з урахуванням виявлених проблем правозастосування і спрямовано на забезпечення правової визначеності норм цивільного процесуального права та єдності правозастосовної практики.

Практичне значення отриманих результатів полягає у доцільності використання вироблених рекомендацій: у науково-дослідній роботі – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері цивільного процесуального права; у законотворчій діяльності – в процесі оптимізації цивільного процесуального законодавства України та інших держав; у правозастосовній діяльності – під час розгляду і вирішення цивільних справ, що виникають із сімейних правовідносин; в освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільний процес» та «Сімейне право», а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів.

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, зархованих за темою дисертації. Основні положення дисертації Т. М. Балюк відображено в десяти наукових публікаціях, з яких три наукові статті опубліковано в наукових фахових виданнях, визначених МОН України, одна наукова стаття – у періодичному науковому виданні іноземної держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу, та опубліковано шість тез виступів на науково-практичних конференціях та круглих столах.

Аналіз тексту дисертації свідчить про *відсутність порушення автором академічної доброчесності*. Дисертаційна робота Т. М. Балюк свідчить про ґрунтовне опрацювання нею чинного законодавства України, зарубіжних країн, матеріалів правозастосовної практики. Джерельна база дисертації включає 209 найменувань використаних джерел, що є достатнім для виконання поставлених завдань. У дисертаційній роботі наявні посилання на відповідні джерела інформації в разі творчого використання ідей, розробок, тверджень інших авторів, дотримано вимоги законодавства

про захист авторських прав, надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності. В роботі не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.
Позитивно оцінюючи актуальність проведеного дисертанткою дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність висновків та пропозицій, високий теоретичний рівень і практичну значущість результатів дослідження, варто зазначити, що дисертація містить низку положень, оцінок, висновків, пропозицій і рекомендацій, які відображають спірні теоретичні погляди або суб'єктивне сприйняття їх авторкою та потребують додаткової аргументації під час публічного захисту дисертації, а саме:

1. У межах розділу 2 дисертаційної роботи авторка досліджує окремі процесуальні аспекти, пов'язані з поданням до суду заяви про надання права на шлюб. У відповідному контексті надається характеристика цивільному процесуальному статусу учасників справ про надання права на шлюб та їхніх представників. Водночас, поза увагою дисертантки залишилось питання щодо участі у справах про надання права на шлюб інших учасників судового процесу. На мій погляд, дослідження цивільного процесуального статусу зазначеної групи учасників судового процесу дозволило б автору у повній мірі окреслити коло суб'єктів відповідних цивільних процесуальних правовідносин.

2. Погоджуюсь із позицією дисертантки, що «особиста участь у справі особи не позбавляє її права мати в цій справі представника». Проте, спірним видається висновок, що «у справах про надання права на шлюб заявник, інші заінтересовані особи, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника» (С. 115 дисертаційної роботи), оскільки відповідно до ч. 4 ст. 294 ЦПК України справи окремого провадження суд розглядає за участю заявника і заінтересованих осіб. Видається, таке формулювання правової норми

означає, що безпосередня участь у справі цих суб'єктів є обов'язковою. Винятки з цього правила передбачені лише в ч. 1 ст. 299 ЦПК, ч. 3 ст. 341 ЦПК України, ч.1 ст. 345 ЦПК України), ч.2 ст. 349 ЦПК України, ч. 1 ст. 350-⁵ЦПК України.

3. В аспекті дії ст. 59 Конституції України та ст. 15 ЦПК України, слушною є позиція авторки про можливість виникнення договірного судового представництва у справах про надання права на шлюб. Разом з тим, потребує додаткової аргументації під час захисту висновок Балюк Тетяни Миколаївни про можливість виникнення договірного судового представництва на підставі довіреності, виданої заявником (С. 116 дисертаційної роботи).

4. У дисертаційній роботі Балюк Тетяна Миколаївна стверджує, що «у справах про надання права на шлюб уточнення заявленої вимоги може мати місце у випадку її некоректного формулювання. Так, наприклад, заявник може заявити вимогу про «зниження шлюбного віку», «розширення обсягу дієздатності», «отриманні дозволу на реєстрацію шлюбу» тощо. У такому випадку уточнення заявленої вимоги буде виявлятися у коректному та правильному її формулюванні» (С. 160 дисертаційної роботи). Проте, така позиція авторки не узгоджується із правовими висновками Верховного Суду. Зокрема, Верховний Суд неодноразово звертав увагу на те, що процесуальним законом не передбачено права позивача на подання заяв (клопотань) про «доповнення» або «уточнення» позовних вимог. Тому в разі надходження до суду однієї із зазначених заяв (клопотань) останній, виходячи з її змісту, а також змісту раніше поданої позовної заяви та конкретних обставин справи, повинен розцінювати її як: - подання іншого (ще одного) позову, чи - збільшення або зменшення розміру позовних вимог, чи - об'єднання позовних вимог, чи - зміну предмета або підстав позову.

Водночас, викладені вище зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Балюк Тетяни Миколаївни, оскільки в своїй більшості стосуються дискусійних питань, не зменшують

належного науково-теоретичного рівня проведеного дослідження та його наукової і практичної цінності, а можуть слугувати підґрунтям подальшої наукової дискусії та напрямками майбутніх наукових досліджень дисертантки.

Загальний висновок

Враховуючи вищевикладене, вважаю, що дисертаційна робота Балюк Тетяни Миколаївни на тему «Цивільне судочинство у справах про надання права на шлюб» відповідає спеціальності 081 «Право» з галузі знань 08 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати з виконання наукового завдання, а її авторка Балюк Тетяна Миколаївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

**Доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного
університету імені Івана Франка**
кандидат юридичних наук, доцент

С. В. Сенік

Підпис доцента С.В. Сенік
Підтверджую
Учений секретар
Львівського національного університету
імені Івана Франка
доцент

О.С. Грабовецька